

บทคัดย่อ

การสำรวจสถานะความรู้ เรื่อง กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา มีวัตถุประสงค์เพื่อประมวลความรู้ที่จำเป็นสำหรับนักพัฒนาในการทำงานกับชุมชน ทำการศึกษาโดยการทบทวนเอกสารและประมวลข้อเสนอแนะจากที่ประชุมผู้เชี่ยวชาญ มีขอบเขตการศึกษาใน 5 เรื่อง คือ 1) การศึกษาชุมชน 2) การเสริมสร้างพลังอำนาจแก่ชุมชน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมและกระบวนการเรียนรู้ 3) การพัฒนาและเสริมสร้างผู้นำ 4) การสร้างทักษะองค์กรและเครือข่าย และ 5) การติดตามและประเมินผล

ผลการศึกษาในส่วนของการศึกษาชุมชน แสดงให้เห็นว่าชุมชนเป็นคำที่มีหลายความหมายและหลายรูปแบบ ไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นชุมชนหมู่บ้าน หรือ ชุมชนตามพื้นที่ ชุมชนในรูปแบบใหม่อาจก่อเกิดขึ้นด้วยจิตสำนึกหรือความสนใจร่วมซึ่งสมาชิกไม่จำเป็นต้องติดต่อสัมพันธ์กันโดยตรง ไม่จำเป็นต้องอยู่ในพื้นที่เดียวกันก็ได้

ความหมายหรือลักษณะของชุมชนจะมีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม การศึกษาชุมชน คือ การแสวงหาข้อเท็จจริงของชุมชนทั้งระบบโดยไม่แยกส่วนวิเคราะห์ ซึ่งนำไปสู่การเรียนรู้และปฏิบัติงานร่วมกันอย่างมีเป้าหมาย วิธีการและเทคนิคในการศึกษาชุมชน ให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมาย มีการพัฒนาวิธีการศึกษาให้สามารถดำเนินการได้ในระยะเวลาดสั้นเพื่อให้ทันสถานการณ์และนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างแท้จริง

ผลการศึกษาโดยรวม ปรากฏว่า การส่งเสริมการมีส่วนร่วม การเรียนรู้ การสนับสนุน การรวมพลังในการดำเนินกิจกรรมในรูปกลุ่ม องค์กรและเครือข่าย การพัฒนาผู้นำ และแม้กระทั่ง การติดตามและประเมินผล จัดว่าเป็นกระบวนการเสริมพลังอำนาจแก่ชุมชนได้ทั้งสิ้น ทั้งนี้ กระบวนการทำงานและเทคนิคในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวจะต้องมีความเชื่อมโยงกัน โดยเริ่มจากการทำงานกับสมาชิกจำนวนน้อยไปหามาก ส่งเสริมการเรียนรู้และฝึกปฏิบัติจากเรื่องง่าย ๆ ใกล้ตัวไปสู่เรื่องที่ยากและซับซ้อนมากขึ้น มีขอบเขตการวิเคราะห์กว้างขึ้น ส่งเสริมให้ชุมชนมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและนำไปสู่การปฏิบัติ รวมทั้งให้คุณค่าแก่ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการสร้างความรู้ใหม่จากประสบการณ์ของชุมชน

การรวมตัวของกลุ่มและองค์กรประชาชนเข้าเป็นเครือข่ายหรือสร้างขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ก็เป็นพัฒนาการของพลังในการเกื้อกูล พลังสร้างสรรค์ นอกจากนี้ เครือข่ายในงานพัฒนา มิได้จำกัดอยู่เพียงเครือข่ายองค์กรชุมชนหรือองค์กรประชาชนเท่านั้น หากมีเครือข่ายทางสังคมหรือประชาสังคม ซึ่งอาจเกิดขึ้นจากการรวมตัวระหว่างบุคคลที่มีจิตสำนึก ความต้องการ หรือความรู้สึกร่วมในประเด็นสาธารณะ โดยที่ไม่ได้รู้จักกันหรืออยู่ใกล้ชิดมาก่อน

อาศัยช่องทางการติดต่อสื่อสารผ่านสื่อและระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ ซึ่งนักพัฒนาจะต้องปรับเปลี่ยนบทบาทและเทคนิควิธีในการทำงานให้สอดคล้องกับพัฒนาการของการรวมกลุ่มในลักษณะและระดับต่าง ๆ ด้วย

ผู้มีบทบาทสำคัญในกระบวนการพัฒนา ได้แก่ผู้นำและชนชั้นนำ ซึ่งผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ผู้นำเป็นผู้ที่สามารถสื่อประสานกับสมาชิกเพื่อร่วมกันดำเนินงานให้บรรลุถึงความสำเร็จ นอกจากนี้ ผู้นำและชนชั้นนำมักจะเกี่ยวข้องกับโครงสร้างอำนาจทั้งภายในและภายนอกชุมชน ได้แก่ โครงสร้างอำนาจแบบเครือญาติ ฝักฝ่าย ระบบระบบอุปถัมภ์ และความสัมพันธ์เชิงพึ่งพา ระหว่างชาวบ้านและนายทุนหรือนักการเมือง ดังนั้น ผู้นำอาจเป็นได้ทั้งผู้สร้างและทำลายความเข้มแข็งของชุมชน

ความรู้ในการทำงานกับชุมชนเป็นทฤษฎีแห่งการปฏิบัติ ที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันระหว่างการสร้างองค์ความรู้ใหม่ การทดลองนำไปปฏิบัติ และการทบทวน ประเมินความรู้ โดยอาศัยเทคนิคการศึกษาและวิเคราะห์ การเรียนรู้และการติดตามและประเมินผล ที่เน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วมของทุกภาคี

การเลือกใช้กระบวนการและเทคนิคในการทำงานกับชุมชน นักพัฒนาควรตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหา อุดมการณ์และเป้าหมายของการพัฒนา และควรพิจารณาถึงเงื่อนไขในด้านประชาชนซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมาย สถานการณ์ทางสังคม วัฒนธรรม และการเมือง เงื่อนไขด้านนโยบายและการบริหารจัดการขององค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนด้วย

เนื่องจากองค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนมีอยู่อย่างกว้างขวาง การศึกษาครั้งนี้ไม่สามารถจะสำรวจได้อย่างครอบคลุมทั้งหมด ประเด็นสำคัญสำหรับการศึกษาค้นคว้าต่อไป ได้แก่ รูปแบบต่าง ๆ ขององค์กรประชาชน, ลักษณะ พลวัตและผลกระทบของชุมชนในรูปแบบใหม่ หรือ ชุมชนเสมือนจริง, การมีส่วนร่วมของคนยากจน, การมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องกับโครงการทุกฝ่าย, ผู้นำและโครงสร้างอำนาจ, การจัดการความขัดแย้งในชุมชน, เครือข่ายประชาสังคม และการประเมินผลแบบมีส่วนร่วมในโครงการขนาดใหญ่